

EEN HEIKEL ONDERWERP

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding voor deze uiteenzetting zijn enkele passages in D.Kampman (2011) *Kritische Beschouwingen over Collaboratie - Stereotypering van de NSB*; ISBN 978 90 232 4814 9; Koninklijke Van Gorcum, Assen. De passages zijn ontleend aan hoofdstuk 3 “J.Presser. *Ondergang (De vervolging en verdelging van het Nederlandse jodendom 1940-1945)*, (1965, 1977)”. Deze passages hebben betrekking op sterilisatie van gemengdehuwde joden tijdens de Tweede Wereldoorlog.

1.2 Mijn motivatie: Alle 'kinderen van 'foute' ouders' hebben na mei 1945 de gevolgen van de Bijzondere Rechtspleging ervaren. Hun ouders werden in concentratiekampen geïnterneerd; terugkeer naar de eigen woning was in het merendeel van de gevallen onmogelijk gemaakt; boedels werden voorafgaand aan enige rechtspleging geconfisqueerd; gezinnen vielen uiteen. Het in het navolgende beschreven geval beschouw ik als een ideaaltipe van deze (rechteloze) rechtspleging.

1.3 In de boekpresentatie op 12-10-2011 van *Kritische Beschouwingen over Collaboratie - Stereotypering van de NSB* heb ik gesteld: “In mijn tekst komen heikele onderwerpen aan de orde. Om tot een goed begrip te kunnen komen van de positie van de voormalige 'foute' Nederlanders, en van de kinderen van 'foute' Nederlanders kan het niet anders dan dat we ook *doordringen tot deze heikele onderwerpen*”.

Gebruikte afkortingen:

CABR = Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging

NBI = Nederlands Beheers Instituut

CIZ = Centrale Israëlitische Ziekenverpleging

Gedaagde = een bij J. Presser vermelde NSB-chirurg, die hier anoniem blijft. Ook voor het overige worden in mijn verslag geen relevante namen genoemd.

1.4 Ik laat mijn tekst in *Kritische Beschouwingen over Collaboratie - Stereotypering van de NSB* over dit onderwerp hier volgen:

“In deel I op p. 361 stelt Presser de kwestie van sterilisatie van gemengd gehuwde joden tijdens de Tweede Wereldoorlog aan de orde (1943). De bezetter stelde een Ärztliche Verbindungsstelle in. Dit betrof een afdeling van de Joodse Raad in het gebouw van de Centrale Israëlitische Ziekenverpleging voor het contact met de Dienststelle van SS-Sturmbannführer dr. Mayer, belast met de medische zaken van de Sicherheitsdienst. Deze Ärztliche Verbindungsstelle stelt Presser op p. 359 bemoeide zich niet met de eigenlijke sterilisatie. Op p. 358 lezen we, dat Rauter op 25 juni 1943 in een bespreking de "vrijwilligheid" van de sterilisatie benadrukte, en stelde "...het is zelfs beter, dat niet Duitse, maar Joodse of Nederlandse artsen dit werk doen: damit wird der kirchlichen und feindlichen Propaganda der Grund entzogen (...) es ist sache der Juden, sich durch die in Aussicht gestellte Sternbefreiung zu derartigen Eingriffen zu entschliessen". De Joodse Raad moest deze ingrepen zelf betalen, maar beschikte niet over middelen en brak zich het hoofd, stelt Presser, over de vraag wie de kosten moest dragen van deze sterilisaties. Er zou een joodse operateur uit Westerbork komen en met deze zou wel te

praten zijn. Presser gaat verder: "Door een hier niet genoemde operateur, een arts en lid van de NSB, is later in zijn naoorlogse proces te zijner ontlasting aangevoerd, dat de Joodse Raad hem voor zijn werk betaald had; de hierop betrekking hebbende processtukken werpen een schril licht op een van de triestigste kanten van dit toch al zo weezinwekkende bedrijf. Men ontkomt verder moeilijk aan de indruk, dat deze Nederlandse geneesheer, in de processtukken 'een fel en openlijk antisemiet' genoemd, in deze veel verder gegaan is dan zijn Duitse collega's, hierbij ingeschakeld; zelfs is de beschuldiging uitgesproken, dat hij de sabotagepogingen van enkele van die collega's (...) gesaboteerd heeft. Het is hier misschien de plaats, erop te wijzen, dat juist de met de leiding van deze dingen belaste Duitse arts E.W.P. Mayer, 'in honderden gevallen' zijn ogen gesloten heeft, wanneer zich personen meldden met door Nederlandse dokters afgegeven attesten van onvruchtbaarheid...".

Ik vat samen: er zou een joodse arts uit Westerbork komen die de operaties zou kunnen uitvoeren. Om welke reden dat niet doorging wordt niet aangegeven. De Joodse Raad gaf kennelijk zelf opdracht aan een niet-joodse arts. Was toen al bekend dat deze NSB-er was? Werd zo'n arts door de bezetter aangewezen? Over dit onderwerp verwijst Presser naar H. Wielek (1947) De oorlog die Hitler won. In de uiteenzetting van Presser wordt de Nederlandse arts, die bij Presser niet met name genoemd wordt (maar bij Wielek wel), gevaarlijker voorgesteld dan de door de Duitse bezetter aangestelde arts SS-Sturmbahnführer Mayer, die zich lankmoediger opgesteld zou hebben.

Dit geval lijkt mij een voorbeeld van omdraaiing van perspectief. Met omdraaiing van perspectief bedoel ik hier: het gegeven dat de Duitse bezetter de aanstichter was van de jodenvervolgning wordt omgedraaid in de richting van de gedachte dat de NSB of in dit een geval een NSB-er gevaarlijker was dan de bezetter. De reden waarom het NSB-lidmaatschap van de uitvoerende arts genoemd wordt heeft vermoedelijk tot doel om het "handlangerschap" van de NSB of van een NSB-er te bewijzen.

Wielek (1947) spreekt in dit verband over: "den N.S.B.-chirurg (naam, plaats), die echter, aangezien dr. Meyer (letterlijk - dk) volstrekt niet met hem kon samenwerken, na dit dozijn operaties weer uit Amsterdam verdween" (p. 311).

Presser stelt op p. 366 dat tot juni 1944 2562 mensen gesteriliseerd werden. Door welke artsen werden die andere operaties uitgevoerd? Kennelijk heeft Presser niet kunnen vaststellen dat deze artsen NSB-ers waren. Presser stelt bovendien nog op p. 358 dat dr. Mayer al betrokken was bij de voorbereidende organisatie van de sterilisatie op 18 mei 1943 met o.a. Aus der Fünten, Fischer en andere kopstukken.

De processtukken (CABR nr. 37503) geven geen duidelijk beeld van schuld aan de kant van de gedaagde chirurg. De betrokkenheid van de NSB als organisatie is bij de kwestie van de sterilisaties uit het dossier niet afleidbaar.

De Joodse Raad werd vrijwel zeker door de bezetter gedwongen de sterilisaties daadwerkelijk uit te laten voeren. Het noemen van het NSB-lidmaatschap van de uitvoerende arts is hier op zich echter irrelevant, vooral omdat het (vermoedelijke) NSDAP lidmaatschap van de Duitse arts in dit verband niet genoemd wordt en het lankmoedige optreden van deze Duitse arts niet in verband gebracht wordt met de overige duizenden operaties die wel uitgevoerd zijn.

Ook kan de vraag gesteld worden waarom de Joodse Raad zich niet richtte tot Nederlandse artsen, die wel goede attesten gaven, zoals blijkt uit Presser. De sociologische functie van de omdraaiing van perspectief kan zijn: het maskeren van de structurele schuld die primair lag bij de beslissing van de bezetter om tot sterilisatie over te gaan. (...)

Tot zover het citaat uit *Kritische Beschouwingen over Collaboratie - Stereotypering van de NSB*.

1.5 De processtukken van “..hier niet genoemde operateur, een arts en lid van de NSB..”, d.w.z. gedaagde, zijn aan de orde in CABR nr. 37503. Ik citeer een aantal passages uit dit dossier, of ik vat ze samen. *Centrale vraag* daarbij is voor mij hier of de NSB als organisatie betrokken was bij de bij Presser genoemde gebeurtenissen. Deze vraag moet negatief beantwoord worden. Uit de processtukken is niet af te leiden dat de NSB als organisatie betrokken was bij het tot stand komen van contacten tussen gedaagde en de door de Duitse instanties ingestelde organisatie bij Joodse Raad en Centraal Israelitische Ziekenverpleging (CIZ). De NSB als organisatie wordt in de processtukken slechts vermeld voor zover gedaagde sympathiserend lid was van die organisatie, of aan die organisatie verwante organisaties. Naast mijn centrale vraag ben ik geïnteresseerd in de argumentatie en bewijsvoering in dit tribunaalproces. Op dit laatste zal ik in het navolgende ingaan. Ik ga hier in op het CABR-dossier nr. 37503 (Tribunaal Den Haag rolnr. 3298) en op NBI-dossier inventarisatie nr. 91598 (dossier 18391).

1.6 Indeling van de tekst: onder 2 behandel ik de getuigenissen van de kant van de Joodse Raad en van enkele door gedaagde beoordeelde maar niet geopereerde joodse vrouwen. Onder 3 komt gedaagde, zijn advocaat en getuigenissen aan de kant van gedaagde aan de orde. Onder 4 geef ik enkele complicerende elementen uit het bestudeerde materiaal. Onder 5 lever ik commentaar op enkele voorafgaande uitspraken. In 6 volgt mijn algemene beoordeling.

1.7 Het CABR-dossier is een dik dossier dat veel herhalingen en copieën bevat. Het dossier is buitengewoon slordig. Stukken liggen niet op datumvolgorde. Het betreft een ordeloze, ahistorische stortbak van stukken over en rond gedaagde. Het accent ligt op tenlastelegging en verdediging. De uitspraak van het Tribunaal heb ik in het CABR-dossier niet aangetroffen. De uitspraak bevindt zich in het NBI-dossier. Alleen in het geval van het NBI-dossier vermeldt ik deze bron expliciet. Overige uitspraken zijn gebaseerd op het CABR-dossier.

2 HET DOSSIER: GEGEVENS VAN DE KANT VAN DE JOODSE RAAD EN VAN ENKELE JOODSE VROUWEN:

2.1 In de TENLASTELEGGING wordt in dit verband gesproken van: “...op zeer ruime schaal, volkomen vrijwillig en tegen betaling, Joodse vrouwen, voornamelijk uit gemengde huwelijken, steriliseren en het daarbij zelfs tegenwerken van de sabotage-actie van de Duitse medicus te Amsterdam”,

2.2 Er zijn diverse processen-verbaal in het CABR-dossier aanwezig. In het proces-verbaal van 22 oktober 1947 trof ik een goed overzicht van deze zaak. Het betreft een proces-verbaal van de Politieke Rechercheafdeling, District (woonplaats gedaagde). In dit proces-verbaal (dat dus opgemaakt is tijdens de internering van gedaagde) komt een verklaring voor van een ambtenares van de Joodse Raad:”... De eerste groep van deze vrouwen werd gesteriliseerd door twee

Weermachtsdoktoren, die dit nadien hebben geweigerd, daar zij dit in strijd achtten met de in Duitsland geldende wetten. Van deze weigering hebben zij geen nadeel ondervonden. Nadien hebben Duitse doktoren zich hiervoor niet meer ter beschikking gesteld. (...) Daarna heeft Dr. Meyer (Presser schrijft "Mayer" - dk) diverse pogingen ondernomen om Nederlandse doktoren te bewegen, deze operaties te verrichten. Zelfs NSB-doktoren, behalve enige tijd nadien (gedaagde), waren daartoe niet bereid. (...) (gedaagde) was geheel vrijwillig wel bereid. (...) (gedaagde) berekende een zeer hoge prijs. Verder werden door hem de operaties op een slordige en ruwe wijze verricht, zozeer zelfs dat dr. Meyer dit nadien in mijn aanwezigheid met een Joodse arts heeft besproken, wat tot gevolg had, dat (gedaagde) nadien, ondanks zijn herhaald verzoek, niet meer mocht opereren. Uit de *operatieverklaringen* bleek mij onder andere dat (gedaagde) bij deze vrouwen, aan weerszijde een gedeelte van de eileider had weggenomen van 4 tot 6 c.m., zodat deze vrouwen daardoor onvruchtbaar werden". Tot zover de verklaring van de ambtenares van de Joodse Raad.

2.3 Op dit punt is er ook een verklaring van een operatie-zuster van het CIZ, die inzake de operatiestijl van betrokkene spreekt van "...ruwe en slordige wijze...(...), ...grondig...., (...), doorsnijden van eileiders welke een blijvende onvruchtbaarheid veroorzaakt...".

2.4 Het proces-verbaal gaat verder: "Temeer, daar volgens zijn verklaring, Dr. Meyer aan het hoofd van de Jüdische Auswanderung alleen schriftelijk moest meedelen, dat volgens zijn oordeel iemand onvruchtbaar was, zonder dat hij daarbij behoefde te vermelden, dat deze onvruchtbaarheid gevolg was van operatie, of dat deze onvruchtbaarheid door andere redenen reeds bestond. Er werd nadien op grote schaal gesaboteerd. Het was ons mogelijk inlichtingen te geven, waarop mensen klachten en attesten konden indienen, waaruit bleek, dat zij onvruchtbaar waren. In enige duizenden gevallen is dit door onze bemiddeling en die van meerdere artsen gelukt. Doordat dus (gedaagde) zich voor operaties beschikbaar stelde, werden de sabotagehandelingen ernstig bemoeilijkt".

2.5 Het proces-verbaal vermeldt verder, ik vat samen: Dr. Mayer stuurde, na beëindiging van de samenwerking met gedaagde, nog 5 of 6 vrouwen naar de kliniek van gedaagde. Deze vrouwen hadden een steriliteitsattest van andere artsen. Gedaagde had deze attesten alleen hoeven te bekrachtigen. Dat deed hij niet. Bedoelde vrouwen klaagden over ruwe en pijnlijke behandeling. Dr. Mayer besloot dergelijke gevallen niet meer naar gedaagde te sturen. De ambtenaresse van de Joodse Raad besluit: "Ik heb dus kunnen constateren, dat (betrokkene) heeft gefaald, door als enige Nederlandse arts Joodse vrouwen te steriliseren".

2.6 Een getuigeverklaring van een van de Joodse vrouwen die door gedaagde beoordeeld (niet geopereerd - dk) was stelt, dat de behandeling pijnlijk was, en dat gedaagde uitsluitend tegenwerkte. Zij stelt: "Mijn ster ben ik niet kwijt geraakt, daar dr. Meyer natuurlijk het attest van (gedaagde) erkende als het enig juiste".

2.7 Een joodse vrouw verklaarde:"...dat de operatie dermate is geschied, dat dit niet meer te herstellen was...".

3 HET DOSSIER: GEGEVENS VAN DE KANT VAN DE GEDAAGDE:

Zie onder meer de Dagvaarding van de gedaagde dd. 27 april 1949.

3.1 Gedaagde was sympathiserend lid van de NSB en begunstigend lid van de Germaanse SS. Hij was adviseur van de Hoofdafdeling Medische Zaken van de Nederlandse Volksdienst op het gebied van vruchtbaarheidsvraagstukken. Hij was lid van het Medisch Front. Gedaagde was oud-lid van het Nationaalsocialistische Studentenfront. Hij verklaarde één keer een vergadering van de NSB te hebben bijgewoond; één keer Mussert in het openbaar te hebben horen spreken; hij heeft nooit landdagen van de NSB bezocht; hij had abonnementen op Volk en Vaderland, Het Nationale Dagblad en Storm.

Volgens een verklaring van de directrice en operatiezuster van zijn eigen kliniek was gedaagde sterk pro-Duits georiënteerd, maar hij maakte geen propaganda. Wel had hij "...een verschrikkelijke hekel aan de Joden...". Dit is de enige plek in het dossier waar over mogelijk antisemitisme van gedaagde gesproken wordt. De formulering van Presser "een fel en openlijk antisemiet" heb ik in de dossiers niet aangetroffen.

3.2 Gedaagde wordt door Presser "arts" genoemd. Gedaagde was vrouwenarts (gynaecoloog), specialist dus. Hij leidde een gynaecologische kliniek. Een bevriende collega-arts, die ook NSB-er was, benaderde gedaagde. Deze bevriende arts stelde dat hij benaderd was (Door Duitsers?, door de Joodse Raad?) om sterilisatie-operaties uit te voeren. Deze arts meende daartoe de competentie niet te hebben, en benaderde daarom gedaagde die als gynaecoloog goed op de hoogte was met dit onderwerp. Gedaagde meldde zich vrijwillig aan bij de Duitse instantie in Amsterdam, die onder supervisie stond van W. Lages. In de stukken bevindt zich een oorspronkelijk namenlijstje, dat begint met de naam van W. Lages. Daarna volgen onbekende namen, misschien de staf van de "Ärztliche Verbindungsstelle". Daartussen staat de naam van gedaagde, maar deze naam is met blauw potlood doorgestreept.

3.3 Gedaagde verklaarde voor het Tribunaal: "...in 1943 twee lezingen te hebben gehouden, de ene over "steriliteit, oorzaken en gevolgen" tijdens een erfbiologische vormingscursus voor Artsen, Biologen en Eugenetici (...) en de tweede lezing over "De invloed van de Nationaalsocialistische levensbeschouwing op ons verloskundig denken" voor de medische studiekering van het Nationaalsocialistische Studentenfront (...). De eerste lezing was naar aanleiding van de studie over de sterile huwelijken, welke door de N.V.D. (Nederlandse Volks Dienst - dk) ter hand was genomen. De tweede lezing was er op gericht om duidelijk te maken, welke methoden er bestonden om de zwangerschap en de bevalling met zo min mogelijke schade voor moeder en kind te laten verlopen. Ter nadere verklaring in verband met het tweede onderwerp, voeg ik hier nog aan toe, dat, daar het Nationaalsocialisme kinderrijke huwelijken verlangde, het aan de verloskundige is, te zorgen, dat dit niet ten koste van de moeders gaat (...). In juni 1943 heb ik mij schriftelijk aangemeld bij het hoofd van de Germaanse S.S. in Nederland voor het begunstigend lidmaatschap van de S.S., mede in verband om het vertrouwen te winnen om in staat te zijn, een zogenaamde sterilisatie operatie bij Joodse vrouwen te gaan verrichten".

3.4 Uit het dossier wordt duidelijk dat gedaagde zes operaties heeft uitgevoerd in het CIZ (en niet twaalf zoals Wielek stelt).

3.5 De gedaagde verklaart in dit verband: "...dat het mijn plicht was deze (joodse vrouwen - dk) te helpen, teneinde een afvoeren van deze vrouwen naar Polen te voorkomen. (...) Dat ik Joodse vrouwen, die reeds voorzien waren van een attest van steriliteit, afgegeven door een collega, toch

aan een onderzoek onderwierp, vindt zijn oorzaak in mijn vrees als saboteur te worden aangezien, ingeval de Duitsers zouden ontdekken, dat het attest in strijd zou zijn met de waarheid”.

3.6 Verdediging van gedaagde: In het dossier treffen we een gynaecologische verhandeling van gedaagde over sterilisaties. Hij stelt een methode gebruikt te hebben die het minst nadelig zou zijn, en die achteraf herstelbaar zou zijn: “Indien een sterilisatieoperatie verricht moet worden, die zo weinig mogelijk postoperatieve klachten mag geven, en zo veel mogelijk kans moet laten om door een heroperatie de vruchtbaarheid te herstellen, kunnen de volgende operatiemethoden overwogen worden (uiteenzetting)...”.

3.7 In een brief van een (vrouwelijke) kinderarts, die ter ondersteuning van gedaagde is geraadpleegd door de advocaat van gedaagde, lezen we: “Voor zover ik als Kinderarts kan oordelen over gynaecologische operaties, meen ik, dat (gedaagde) inderdaad de voor deze vrouwen minst schadelijke kunstbewerking heeft gekozen. (...) Naar ik uit de bescheiden opmaak, kreeg (gedaagde) zelf geen opdracht van de Duitse instantie tot sterilisatie van de zes Joodsche vrouwen, maar hoorde hij hiervan van een assistent, wat de Duitschers vrij onverschillig scheen te laten. Dit eenmaal wetende, voelde hij zich als arts verplicht tot helpen, wat mij alleszins begrijpelijk voorkomt, ondanks de voor den geneeskundige geldende stelregel dat sterilisatie slechts is geoorloofd op medische indicatie.

Is zijn drang tot helpen nu zoo altruïstisch geweest, dat hij deze vrouwen heeft geholpen zonder enig honorarium in rekening te brengen, dan gaat hij m.i. geheel vrij uit. Heeft hij wel een honorarium gerekend, dan staat de zaak minder zuiver, het is dan geen puur altruïsme meer.

Indien echter het honorarium het gebruikelijke niet heeft overschreden, en er in geen enkel opzicht is getracht misbruik te maken van den noodtoestand dezer vrouwen, ook dan zou (ik) hem niet willen veroordelen.

Zou dit misbruik wel gemaakt zijn - wat ik echter niet wil veronderstellen - dan verandert mijn oordeel, omdat ik dan zijn handelwijze in strijd zou vinden met de medische ethiek, met de eer van ons beroep. Immers, (gedaagde) zelf had geen opdracht van de Duitschers ontvangen, hij verkeerde zelf niet in een noodtoestand, die wellicht ware ontstaan bij het weigeren van een opdracht. (...) De door (gedaagde) gedeclareerde bedragen zijn stellig aan den lagen kant. (...)”.

3.8 Een volgende verklaring op verzoek van de advocaat van gedaagde van de hand van een (mannelijke) gynaecoloog, stelt: “Ondergetekende meent dat de wijze waarop (gedaagde) de sterilisatie van Joodse vrouwen uitgevoerd heeft (...) de minst beschadigende wijze van behandelen was en kan zich voorstellen dat een dreigende angstpsychose waarvoor alle gronden aanwezig waren, een behandeling, als door (gedaagde) ingesteld, zou kunnen rechtvaardigen”.

3.9 In het pleidooi van de advocaat van gedaagde lezen we, dat het aantal operaties zes betrof, en niet “...op een zeer ruime schaal...”. Deze vrouwen :...(hadden) zich daartoe zelf bij de Duitsers aangemeld en van wie men reeds hierom moet aannemen, dat zij geen attest van steriliteit hadden (...)”. De tekst van het pleidooi luidt onder meer: “dat de gesteriliseerde vrouwen met nadruk hebben verzocht de sterilisatie te verrichten teneinde haar leven te redden, terwijl ware de operatie niet verricht, deze Jodinnen zouden, het lijdt geen twijfel, naar Polen of elders zijn gezonden en ter dood zijn gebracht (...) De vrouwen, die wèl een dergelijk attest hadden en dit dan ook aan dr. Mayer toonden, zijn alleen voor contrôle naar beschuldigde toegezonden. Deze heeft wel deze contrôle uitgeoefend, doch hen juist niet geopereerd”. Het pleidooi gaat verder: “...heeft

beschuldigde in zijn kliniek (...) nog enige andere vrouwen, die dr. Mayer naar hem toezond voor contrôle, op steriliteit onderzocht en enige van haar wèl, andere niet steriel verklaard (...)”. “Tot deze groep onderzochten behoren de in het proces-verbaal van 22 oktober 1947 gehoorde (drie namen - dk). Geen van deze onderzochte vrouwen is door beschuldigde gesteriliseerd”.

3.10 In de Uitspraak van het Tribunaal (dd. 11-5-49) trof ik een element dat ik niet in processen-verbaal of in de Tenlastelegging aan de orde is. Gedaagde stelde:”Oorspronkelijk was ik van plan geweest om, hoe ook het onderzoek (van de te onderzoeken vrouwen) zou uitvallen, te zeggen, dat de eileider dicht was, doch de houding van de vrouwen was zodanig, dat ik meende in één of andere val gelokt te worden. Daar ik vreesde bij onjuiste weergave van het onderzoek moeilijkheden met de Duitsers te zullen krijgen, ben ik ertoe gekomen, de juiste uitslag van het onderzoek op te geven, wetende, dat ik die vrouwen niet ter wille was, en zij hier nadeel van zouden ondervinden, indien mijn vermoeden van een doorgestoken kaart niet waar was”.

3.11 Blijkens een brief van 17 oktober 1953 (NBI-dossier) van advocaat van gedaagde is gedaagde dan woonachtig en werkzaam in Indonesië. Gedaagde was al sinds circa 1947 van zijn vrouw gescheiden. Het pand waarin gedaagde met vrouw en kinderen had gewoond, was na de Tweede Wereldoorlog geconfisceerd en onder beheer van het Nederlands Beheersinstituut gebracht. Uit de stukken in het NBI-dossier blijkt, dat dit pand direct werd verhuurd. Vrouw en kinderen van gedaagde konden kennelijk niet op dit adres blijven wonen. De huuropbrengsten uit de woning werden als alimentatie aan de vroegere vrouw van gedaagde toegekend. Gedaagde had een grote schuld, die vermoedelijk bedoeld was geweest voor de aanschaf van dit pand. De inboedel aan medische apparatuur in de door gedaagde geleide gynaecologische kliniek is na de Tweede Wereldoorlog in gebruik genomen door de Geallieerde Ziekendienst en later door Het Rode Kruis. Op 24 oktober 1953 stelde het Nederlands Beheersinstituut dat het instituut niet verantwoordelijk gesteld kon worden voor het verloren gaan van kostbare instrumenten. Op 15 maart 1951 werd aan gedaagde f. 1200,- toegekend voor zijn “huisraadschade”. Advocaat van gedaagde noemt dit bedrag (brief 31 juni 1952) “... een belachelijk kleine vergoeding of bijdrage...”. Ik neem aan dat het hier gaat om de bewuste verloren gegane instrumenten, en vermoedelijk om de huisraad in de eigen woning. Blijkens de Uitspraak van het Tribunaal dd. 11 mei 1949 werden de eigendommen van gedaagde niet verbeurdverklaard (behoudens een radiotoestel). De geschatte waarde van het eigen pand van gedaagde werd lager geschat dan de schulden die hij elders had. In 1949 werd het vermogen van gedaagde geschat op een negatief saldo van circa f. 3500,-.

3.12 De Tenlastelegging werd door het Tribunaal slechts beperkt overgenomen. Er is namelijk ook nog sprake van verraad in de Tenlastelegging. Dit punt werd niet door het Tribunaal overgenomen. Het hoofdaccent blijft liggen op de zes sterilisatie-operaties die gedaagde in 1943 heeft uitgevoerd. Op p. 7 van de Uitspraak van het Tribunaal, lezen we: “Overwegende, (...) dat de beschuldigde zich heeft gedragen op de in de dagvaarding omschreven wijze ... en dat Wij niet bewezen achten ..., dat het onder punt IVj (dat wil zeggen de operaties - dk) gestelde zou hebben plaats gehad “op zeer ruime schaal”. Aanvullend stelt de rechter: ”Beschuldigde is aangezocht om de operaties te verrichten, omdat hij N.S.B.-er was en het Jodenvraagstuk hem dus niet vreemd kon zijn ... slechts beschuldigde, de N.S.B.-er, was zo menslievend om een zestal Joodse vrouwen te opereren, terwijl hij, naar Onze mening, zeer wel verklaringen van steriliteit had kunnen afleggen, desnoods door een schijnoperatie”. Ook stelt de Uitspraak: “...medicus die de medische waardigheid ernstig geweld heeft aangedaan en die de waardigheid van zijn ambt heeft misbruikt”. Op p. 10 van de

Uitspraak legt de kantonrechter de beslissing over een voortgang van de medische praktijk van gedaagde in handen van het medisch tuchtcollege. De uitspraak van de kantonrechter luidt, ik vat samen:

- * Gedaagde is schuldig aan de bewezen verklaarde en gekwalificeerde gedragingen; dus ook de 6 sterilisaties;
- * Gedaagde wordt veroordeeld tot strafgevangenis tot 1 januari 1953 (Vught);
- * Gedaagde mag geen gebruik meer maken van zijn kiesrecht en wapendragen;
- * Eigendommen van gedaagde zijn niet verbeurdverklaard (behoudens een radiotoestel);
- * Het beheer over de eigendommen van gedaagde wordt opgeheven.

4 ENKELE COMPLICERENDE ELEMENTEN IN HET BESCHIKBARE MATERIAAL

4.1 In de verdediging van gedaagde wordt onder meer gesteld "...dat de gesteriliseerde vrouwen met nadruk hebben verzocht de sterilisatie te verrichten teneinde haar leven te redden, terwijl ware de operatie niet verricht, deze Jodinnen zouden, het lijdt geen twijfel, naar Polen of elders zijn gezonden en ter dood zijn gebracht ...". Dit betreft een uitspraak van de advocaat. Gedaagde zelf stelt: "...dat het mijn plicht was deze (joodse vrouwen - dk) te helpen, teneinde een afvoeren van deze vrouwen naar Polen te voorkomen". Moet de uitspraak "...en ter dood zijn gebracht..." nu opgevat worden als een indicatie van de kennis van gedaagde in 1943? Of betreft het een gevolgtrekking van de advocaat van gedaagde op basis van de naoorlogse kennis over de vernietigingskampen?

4.2 Ter verdere complicering van deze zaak is er nog een handgeschreven brief van de broer van gedaagde (31 maart 1947). De brief is gesteld op met het briefhoofd van de broer van gedaagde uitgevoerd briefpapier. De brief is niet geadresseerd! Onder de (gedrukte) naam van de afzender is met pen bijgeschreven: "substituut officier van justitie". Of dit nu betekent dat de broer deze functie had, of dat deze brief gericht was aan zo'n functionaris, wordt niet duidelijk. De brief opent met "Amice". De broer van gedaagde deed hier een poging de zaak van zijn broer tot een "...zo weinig ongunstig mogelijke oplossing..." te brengen. In deze brief wordt als verweer van gedaagde het volgende citaat van gedaagde gegeven: "De vrouwen in kwestie kwamen op mijn spreekuur smeeken om geopereerd te worden, omdat zij anders door den vijand zouden worden gearresteerd. Eerst weigerde ik, doch gaf ten slotten toe - ook al omdat in (ik - dk) de vrouwen anders in handen van kwakzalvers zou drijven - deed de operatie's en schreef zeer hoge rekeningen, in de hoop, dat deze niet betaald zouden worden. Toen dit onverhoopt toch geschiede, heb ik het geld niet willen hebben en geschonken aan de Winterhulp". Ook hier treffen we dus een hoeveelheid gegevens die het eerdere materiaal compliceren. Gedaagde is dus zelf van mening dat hij hoge rekeningen schreef. Echter een collega optredend als getuige à décharge stelt dat de rekeningen aan de lage kant waren. Onoplosbaar probleem.

4.3 Aan de kant van de medewerkers van de Joodse Raad treffen we ook een complicerend element. De ambtenares van de Joodse Raad stelde, dat er al voorafgaand aan de operaties door gedaagde operaties door Duitse artsen waren verricht. Deze weigerden vervolgens medewerking, aldus de ambtenares. Uit J. Presser echter kunnen we afleiden, dat de Duitse autoriteit W. Lages de operaties juist door joodse of Nederlandse artsen wilde laten uitvoeren om daarmee de aandacht af te leiden. Dus de Joodse Raad nam in 1943 nog positieve houdingen waar in de opstelling van de Duitse autoriteiten.

5 MIJN COMMENTAAR BIJ ENKELE VAN DE BOVENGENOEMDE PUNTEN:

5.1 Bij punt 3.2: Een collega-arts legde contact met gedaagde: dit type contactleggen lijkt mij normaal: coöptatie. Tegenwoordig zouden we van *netwerken* spreken.

5.2 Bij punt 2.3: De kans is groot dat de vermelde getuigende operatie-zuster blijkens de cijfers die Presser geeft, betrokken kan zijn geweest bij duizenden nog volgende sterilisatie-operaties. Gedaagde moest uit zijn woonplaats die op een afstand van circa 40 km. van Amsterdam ligt, speciaal naar het CIZ om operaties uit te voeren. Het lijkt mij daarom waarschijnlijk dat al deze operaties in het CIZ zijn uitgevoerd. En het vergroot de kans dat de bewuste operatie-zuster bij meer dan deze zes operaties betrokken is geweest. Is het wel zo waarschijnlijk, dat de genoemde operatie-zuster zich zo precies de zes operaties van gedaagde kan herinneren?

In de Tribunaal-behandeling en in de processtukken zijn de genoemde *operatieverklaringen* niet overgelegd. Uit de verklaringen van de twee artsen ten behoeve van gedaagde lijkt mij duidelijk te worden, dat zij wel inzage hebben gehad van de operatieverklaringen.

In het proces is niet nagegaan hoe de medische handelwijze van gedaagde in het algemeen was. Er wordt immers gesproken over “slordig” en “ruw”. Hoewel de stukken van het Medisch Tuchtcollege hier niet aanwezig zijn, blijkt uit het dossier dat dit tuchtcollege na de Tweede Wereldoorlog geen reden zag om gedaagde uit zijn beroep te ontslaan.

5.3 Bij punt 2.4: Presser spreekt in dit verband niet van duizenden maar van honderden gevallen van sabotage. Presser vermeldt ook dat na de zes operaties van gedaagde er zeker in het CIZ nog 2562 mensen werden gesteriliseerd. Opmerkelijk ook is dat de Duitse arts dr. Mayer (soms Meyer) intensief betrokken was bij de organisatie en de controle op de operaties.

5.4 Bij punt 2.5: De uitspraak: “Ik heb dus kunnen constateren, dat (gedaagde) heeft gefaald, door als enige Nederlandse arts Joodse vrouwen te steriliseren” van een ambenares van de Joodse Raad, moet als onjuist aangemerkt worden, omdat Presser stelt dat er nadien nog 2562 operaties in het CIZ zijn uitgevoerd, waarvan niet aantoonbaar is dat ze “sabotage”-daden waren.

5.5 Bij punt 2.7: Uit het bovengenoemde punt 2.7 blijkt dat ter zitting een getuigende, niet door gedaagde geopereerde, joodse vrouw, suggereert dat de operatie door gedaagde is uitgevoerd. Uit de stukken blijkt dat de getuigende joodse vrouwen in het Tribunaal-proces niet door gedaagde geopereerd werden. Zij waren allen naar zijn kliniek gestuurd door dr. Mayer, om door gedaagde beoordeeld te worden. Desalniettemin verklaarde een getuige, dat de gevolgen van de operatie niet meer te herstellen waren. Het betreft hier dus de suggestie dat operaties van gedaagde niet-herstelbaar waren. Maar deze operatie was uitgevoerd door een andere arts dan gedaagde.

5.6 In de Tribunaal-behandeling is dus het later door J. Presser vermelde feit, dat er na de zes operaties van gedaagde nog 2562 operaties in het CIZ hebben plaatsgevonden niet bekend. Er is klaarblijkelijk ook geen onderzoek naar gedaan. De onjuiste uitspraken van de medewerkers van het CIZ gaven daar kennelijk aanleiding toe.

6 MIJN ALGEMENE BEOORDELING VAN DEZE ZAAK.

Geen van de door gedaagde geopereerde vrouwen was bij de Tribunaalbehandeling aanwezig.

De uitspraken van medisch specialisten ter ondersteuning van gedaagde suggereren dat de oorspronkelijke operatie-verslagen beschikbaar waren, maar duidelijk is dit niet.

De operatie-verslagen van de zes door gedaagde verrichte operaties zijn niet openbaar gemaakt. Ten aanzien van de door gedaagde gehanteerde sterilisatie-methode staan de opvattingen van getuigen a charge en getuigen a décharge lijnrecht tegenover elkaar. De kans is groot dat de getuigende joodse vrouwen de operatierapporten niet ingezien hebben. Er kan nu niet meer worden nagegaan of het optreden van gedaagde daadwerkelijk slordig en ruw was. Er kan nu niet meer worden nagegaan of gedaagde meer gesteriliseerd heeft dan werkelijk nodig was. De geraadpleegde artsen a décharge stellen dat de gebruikte methode de minst schadelijke was.

De getuigenis van de kant van een niet door gedaagde geopereerde vrouw geven een onjuiste suggestie over de operaties van gedaagde. Het betreft een operatie die door anderen dan gedaagde werd uitgevoerd.

De getuigenissen van de kant van de Joodse Raad en van de kant van de ondersteuning van de gedaagde over de hoogte van de gepresenteerde rekening staan diametraal tegenover elkaar.

Gedaagde had uiteraard een belang om tijdens de tribunaalbehandeling zijn handelwijze als medisch ethisch voor te stellen.

Maar ook de ambtenares en de operatiezuster van de Joodse Raad hadden een belang om deze zaak op hun manier voor te stellen.

Waar hier gesproken wordt over “duizenden” gevallen van sabotage, vermindert Presser dit aantal al tot “honderden”.

Het zenden van controlegevallen naar gedaagde door dr. Mayer kan terecht bij gedaagde het vermoeden hebben opgewekt, dat hij risicovol gecontroleerd werd door de Duitse instantie.

Presser vermeldt als feit dat nog 2562 sterilisaties hebben plaatsgevonden in het CIZ. Daarvan wordt niet aangegeven door welke Nederlandse artsen die operaties zijn uitgevoerd. Het geeft aan dat er aan de kant van de Joodse Raad en het CIZ een probleem lag: men wilde wel graag saboteren, maar in hoeveel gevallen dat daadwerkelijk heeft plaatsgevonden is niet duidelijk.

Ik kan mij niet onttrekken aan het gevoel, dat gedaagde het totaal van de schuld van de bezetter aan sterilisatie van gemengdgehuwde joden toegewezen heeft gekregen, en daar als enige voor bestraft is (bijvoorbeeld confiscatie van vermogen en confiscatie van eigen woning voorafgaand aan enige rechtspleging; zijn vrouw die geen lid was van NSB en dergelijke organisaties, werd zonder vorm van proces met drie kinderen uit het eigen huis gezet; de kliniek van gedaagde werd gesloten; de confiscaties werden overigens krachtens de Uitspraak ongedaan gemaakt).

gefunctioneerd. Er was bij de Tribunaal-behandeling bovendien geen recht op beroep voor verdachten. Ik ben van mening dat in deze kwestie geen veroordeling had mogen plaatsvinden. Het betreft een schending van mensenrechten.

Op het punt van stereotypering is er duidelijk sprake van een omkering van perspectief. Het wordt steeds voorgesteld alsof de Duitse instanties in deze kwestie ethischer handelden dan gedaagde. Maar zoals we gezien hebben is dat uit de genoemde feiten niet afleidbaar.

We hebben in dit geval van doen met een geschiedkundig moeilijk ontwarbaar probleem met sterk ethische componenten. Echter, dat het individuele geval van gedaagde gekenmerkt is geweest door stereotypering komt als duidelijke conclusie uit het materiaal naar voren.

Bron:

CABR nr. 37503 (Tribunaal Den Haag rolnr 3208)

NBI inventarisatie nr. 91598 (dossier 18391)

Ik heb de CABR- en NBI-bronnen geraadpleegd op respectievelijk 21 juni en 22 november 2011.

CABR = Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging

NBI = Nederlands Beheers Instituut

CIZ = Centrale Israëlitische Ziekenverpleging

Gedaagde = een bij J. Presser vermelde NSB-chirurg, die hier anoniem blijft. Ook voor het overige worden in mijn verslag geen relevante namen genoemd.

De CABR-stukken kunnen worden ingezien omdat gedaagde is overleden. Van toepassing is hier artikel 49 van de Wet Bescherming Persoonsgegevens en artikel 162 boek 6 Burgerlijk Wetboek.